
створенні нині існуючого національного природного парку «Дністровський каньйон».

Література:

1. Ботаніко-географічні особливості природи Середнього Придністров'я / Л. Царик, В. Шиманська, М. Чайковський // Наукові записки Тернопільського педагогічного університету: серія Географія – Тернопіль, 1998. – С. 75-77.
2. Матеріали наукової експедиції «Флора і рослинність дністровських стінок» - Тернопіль, 1997.
3. Сліпченко І. Микола Петрович Чайковський // <https://www.facebook.com/ira.slipchenko.1>
4. Чайковський М.П. Дністровський каньйон. Природознавчий нарис. – Львів: Каменярь, 1981.

Оксана ГУЛИК,

*завідувач відділу науково-просвітницької роботи
Тернопільського обласного краєзнавчого музею;*

Сергій ГУЛИК, к.геогр.н., викладач,

*Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка*

РЕТРОСПЕКТИВА ПРИРОДОЗАПОВІДАННЯ НА ТЕРНОПЛІ

Однією з форм охорони навколишнього середовища виступає заповідання. Воно полягає в охороні та збереженні тих об'єктів природи, які не використовуються в господарстві, а мають наукове, пізнавальне, естетичне та культурне значення, є еталоном незайманої природи, цікавими пам'ятками природи та історії [4].

Історія охорони природи на Тернопільщині бере свій початок з екологічних народних традицій, повір'їв, які збереглися в українського народу і передавались з покоління в покоління. Зокрема, можна відзначити особливу любов та шану до лелек, журавлів, вікових дерев, цілющих трав, джерел та озер тощо. П.А. Тутковський, перший на Україні, звернув увагу на використання екологічних народних звичаїв та традицій в охороні природи. Щоб привернути увагу населення до лісовідновлення, він запропонував запровадити культ лісів, які в свій час панували на слов'янських землях і починає друкувати з 1893 року серію статей з цієї

проблематики [1].

Початок організованого природоохоронного руху на Тернопільщині пов'язаний зі створенням парків. Їх почали закладати ще в середині XVII століття. Перші парки були створені з ініціативи польських магнатів, хоча будувались вони садівниками-кріпаками. Саме в парках висаджувалися та охоронялися рідкісні види місцевих рослин, а також ті, що були завезені з інших районів земної кулі. Першими парками на Тернопільщині були: Вишневецький (заклав у 1731 році князь М.С. Вишневецький на території родинного маєтку за французьким проектом, в останній чверті XVIII ст. створення парку завершив архітектор Д. Міллер), Раївський (парк закладений 1760 році у ландшафтному стилі, належав воєводі Сенявському, від 1816 – графові Потоцькому), Скала-Подільський (парк закладений в кінці XVIII ст., належав польському воєводі А. Тарло, пізніше переходить у володіння графа Голуховського) та інші [2],[5].

Одні з перших природоохоронних організацій в Західній Україні, які були створені у Львові – Галицьке лісове товариство (1882 р.) і Польське Товариство природників ім. Коперника (1875 р.). З ініціативи священника і професора германістики Львівського університету Є. Яноти у Львові було створене Галицьке товариство охорони тварин (1876 р.), яке впродовж 40 років видавало свій журнал. Оскільки, частина Тернопільщини належала до Галичини, то заходи з охорони природи поширювались і на її терени. У 1904 р. Польським товариством природодослідників було запропоновано охороняти значну кількість природних об'єктів в Карпатах і на Поділлі. Для того, щоб зібрати інформацію про цікаві природні об'єкти, товариство проводило анкетування, а матеріали щодо охорони природи публікувались у журналі «Космос», який видавався цим же товариством [1].

На початку XX століття в м. Кам'янці-Подільському було створено товариство Подільських природодослідників і любителів природи. У 1914 р. один із членів цього товариства М. Раєвський, виступив із доповіддю «Про необхідність охорони пам'яток природи на Поділлі». Він вперше запропонував взяти під охорону природні об'єкти, у тому числі і

Медобори, як пам'ятку природи Поділля [1].

На початку ХХ століття заповідна справа на Тернопільщині набула найбільшого розвитку. Так, за даними В. Шафера, на околиці села Вікно Гусятинського району, за згодою землевласника Федоровича, останці Подільських Товтр – гори Гостра Скеля і Любовня, загальною площею 10,25 га. в 1910 році були оголошені резерватами реліктової подільської флори (зокрема, там зростав такий унікальний вид як шивереція подільська) [7].

У 1919 р. при Міністерстві освіти Польщі було організовано Тимчасову державну комісію з охорони природи, яку очолював професор В. Шафер. В 1926 р. вона була реорганізована в Державну раду з охорони природи. У деяких воєводствах, у тому числі і Тернопільському, діяли держкомітети з охорони природи. Львівський держкомітет (1926 р.), яким керував професор Ш. Вердак, охоплював своєю діяльністю території теперішніх Львівської, Тернопільської, Івано-Франківської, Волинської і Рівненської областей [2].

З метою збереження для науково-пізнавальних цілей й охорони цінних ботанічних об'єктів природи в 1933-1935 роках було створено ряд лісових і степових резерватів (лісові – в Шутроминцях Заліщицького району (загальною площею 12,44 га.), в урочищі "Шибалин" Бережанського району площею 3 га; степові – над Серетом (пл. 1 га) в Олексинцях Борщівського району і в урочищі Глоди Заліщицького району (пл. 7 га.), Синьків та Жижавський лісостеповий) [7].

Природоохоронна пропаганда проводилась також періодичними виданнями, такими як «Космос», засноване Польським товариством природників ім. Коперника та «Сільван» – Галицьким лісовим товариством. З 1931 р. газета «Кур'єр Львовский» стала видавати додаток «Туризм і курортна справа», де публікувались статті з охорони природи. До 1938 р. у Польщі було видано 17 річників «Охорона природи», 9 річників «Бюро з охорони природи» при Міністерстві освіти, 2 наукові природоохоронні монографії, 54 науково-популярних видання, 1 підручник з охорони природи, 8 номерів «Коштовного додатку» до молодіжного краєзнавчого видання «Орлиний політ». У річниках з охорони природи, що видавались з 1920 по 1935 рр., містилась значна кількість публікацій щодо збереження вікових

дерев (буків, дубів, лип) та охорони природи Медоборів тощо [1].

Тема охорони природи піднімалась у галицьких україномовних виданнях – газетах «Діло», «Неділя», «Туристика і краєзнавство». У газеті «Туристика і краєзнавство» часто публікувалися статті та замітки з природоохоронної тематики, в яких звучав заклик до охорони вікових дерев, печер, скель.

На Західній Україні, вперше на теренах Польщі, почали організовувати шкільні заказники. Весною 1933 р. на зібранні молоді середніх шкіл м. Тернополя було прийняте звернення до уряду Тернопільського воєводства про створення шкільного резервату на невеликій мальовничій горі, в північній частині Медоборів, біля с. Киданці між станціями Стриївка і Максимівка. Наукове обґрунтування було підготовлене ботаніками Ш. Вердаком і П. Контним [4].

Велику науково-дослідну роботу по обстеженню Дністровських стінок із первісною рослинністю в 1931-1935 роках провів польський вчений Вацлав Гаєвський. З метою збереження первісної наскельно-степової рослинності він рекомендував оголосити резерватами Дністровські стінки – Жижавську, Заліщики, Криве, Городок, Городок-Зозулинці, Синьків, Колодрібка, Глоди, Мельниця-Подільська, Дзвенигород, Трубчин-Білівці та Обіжеву.

В. Гаєвський, В. Шафер та інші вчені не помилилися, бо природа Дністровського каньйону дійсно багата, своєрідна й неповторна. Тут збереглися унікальні відслонення силуру і девону, рештки рідкісної наскельно-степової рослинності. За багатством рослинного світу Дністровський каньйон перевищує Кременецькі гори й Подільські Товтри. Уже в радянський період з рекомендованих В. Гаєвським і В. Шафером 16 ділянок під охорону держави в 1969-1971 роках було взято 14 об'єктів [7].

До 1939 р. на Тернопільщині було сформовано 19 природних резерватів (лісових, степових, скельних, водних, фауністичних), з них – 1) печера «Кживче горная»; 2) степовий резерват «Любомля» біля с. Вікно; 3) степовий резерват «Гостра скеля» біля с. Вікно; 4-7) чотири лісових резервати «Шутроминці» в повіті Заліщики; 8) степовий резерват в Олексинцях під Борщовом; 9) Скальний резерват на околиці м. Кременця в районі вул. Княжої; 10) лісостеповий резерват «Жижава»; 11) степовий резерват в Обіжеві під Заліщиками; 12) степовий

резерват «Колодрібка» під Заліщиками; 13) лісовий резерват «Глоди» над Дністром; 14) скельний резерват гори Бони під Кременцем; 15) скельний резерват «Замкова гора» під Корцем; 16) лісовий резерват у лісництві Шибалин; 17) лісовий резерват у лісництві Вербів Бережанського району; 18) лісовий резерват у лісництві Учтан; 19) лісовий резерват Братаршизна в Борщівці Кременецького повіту. Крім цього, пропонували заповідати 32 об'єкти, в основному по берегах р. Дністер [2].

Починаючи з 1940 р., у Львові та Києві велися активні спроби відновлення заповідних об'єктів, створених за часів Польщі. Резервати місцевого значення заповідались на обласному рівні, а три заповідники – Горгани, Чорногора і Дністровська стінка – на республіканському. Заказниками місцевого значення згідно з рішенням Тернопільського облвиконкому від 25 березня 1941 р. стали 7 масивів, серед них – урочище Глоди (100 га), Шутроминці (200 га), Золотий Потік (10 га), Галілея (258 га) [4].

Заповідну справу на теренах Тернопільщини продовжено Постановою Ради Міністрів України №105 від 29 січня 1960 року, коли разом з пам'ятками культури й архітектури були взяті під охорону держави старовинні парки: Раївський, площею 19,5 га, Більчезолотецький (11 га), Вишнівецький (8 га) і Скала-Подільський (26 га).

У 1963 році постановою Ради Міністрів України №1180 від 7 серпня були оголошені пам'ятками природи загальнодержавного значення Кременецькі гори (площею 1000 га) та Кривченська Кришталева печера [6].

Станом на 1 грудня 1977 р. на Тернопільщині державою охоронялось 368 заповідних об'єктів області, зокрема 33 заказники (4 республіканського і 29 місцевого значення), 316 пам'яток природи (12 республіканського і 304 місцевого значення), 19 парків-пам'яток садово-паркового мистецтва (5 республіканського значення та 14 місцевого) [2].

Робота по збереженню природної спадщини краю продовжувалася і в наступні роки. Так, у період незалежності України, станом на 1 січня 1999 р. нараховується 528 територій та об'єктів природо-заповідного фонду. З них 1 заповідник («Медобори» з філією «Кременецькі гори»), 3 регіональні ландшафтні парки; 117 заказників (з них 14 загальнодержавного та

---

103 місцевого значення); 377 пам'яток природи (з них 11 загальнодержавного та 366 місцевого значення); 4 заповідні урочища, 3 ботанічні сади (з них 1 загальнодержавного та 2 місцевого значення); 9 дендрологічних парків (з них 2 загальнодержавного та 7 місцевого значення); 1 зоологічний парк; 13 парків-пам'яток садово-паркового мистецтва (з них 4 загальнодержавного та 9 місцевого значення) [4]. В 2009 та 2010 роках ухвалено укази Президента України про створення на території Тернопільщини НПП «Кременецькі гори» та «Дністровський каньйон».

На даний час (станом на 01.01.2022 року) на Тернопільщині мережа природно-заповідного фонду складається із 645 одиниць територій та об'єктів. Фактична площа ПЗФ області - 123586,8611 гектарів, що становить 8,93% від площі області [3].

Таким чином у Тернопільській області ведеться багаторічна, плідна праця по створенню та удосконаленню мережі заповідних об'єктів та територій. Все це сприяє стабілізації видового складу фауни та флори, збереженню цінних природних комплексів краю.

Література:

1. Питуляк М.В., Питуляк М.Р. Західне Поділля. Тернопільщина // Заповідне Поділля. Серія: Земля Подільська (красознавчі нариси). / За ред. Денисика Г.І., Любченка В.С. Вінниця, 2001. 100 с.
2. Питуляк М.Р., Питуляк М.В. З історії розвитку охорони природи на Тернопільщині // Історія української географії, Вип. 1. Тернопіль, 2000. С. 75 – 81.
3. Природозаповідний фонд Тернопільської області. URL: <https://ternopedia.te.ua/index.php> (дата звернення: 10.07.2022).
4. Проблеми екології рідного краю /за ред. Царика Л.П. Тернопіль, 1993. 155 с.
5. Тернопільський енциклопедичний словник. Тернопіль, 2004. Т. 1 С. 167.
6. Тернопільський енциклопедичний словник. Тернопіль, 2008. Т. 3 С. 270.
7. Чайковський М.П., Сліпченко І.В. Історія розвитку заповідної справи в Тернопільській області // Зб. наук. праць міжнародної конфер. “Роль природно-заповідних територій Західного Поділля та Юри Ойцовської у збереженні біологічного та ландшафтного різноманіття”. Гримайлів, 2002 . С. 30-31.